

Günəl Ədalət qızı Allahverdiyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
allahverdi.gunel@bk.ru

DAUN SİNDROMLU UŞAQLAR VƏ ONLARIN PEDAQOJİ-PSIXOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *əqli gerilik, stereotip, xromosom, həssaslıq, tonus*

Key words: *mental retardation, stereotype, chromosome, sensitivity, tonus*

Ключевые слова: *интеллектуальное отставание, стереотипный, хромосома, чувствительность, тон*

Daun sindromu əqli gerilik diaqnozu ilə assosiasiya olunan və xromosomların miqdar və quruluşundakı pozuntulardan asılı olan əlillikdir.

Daun sindromu elmə 1866-cı ildən məlumdur. İngilis həkimi Lanqdan Daun xarakter xüsusiyyəti olan bu xəstəliyi bir qız uşağında müşahidə edib və onu "monqolizm" adlandırır. Ancaq asiyalı alimlərin xəstəliyin "monqolizm" adlandırılmasına münasibətindən sonra bu xəstəlik onu kəşf edən alimin şərəfinə "Daun sindromu" adını alıb. Bu uşaqlar bir-birlərinə oxşayır, stereotipləri eyni olur. Yəni onlarda boy qısa olur, əqli inkişafdan geri qalır, kəlləsi kiçik və yumru olub üz nahiyyəsində yastılaşıb. Yanaqlar uzun yastılaşmış fonunda bir qədər üzə çıxır, gözləri uzunsov və kiçik olur, göz yarığı çəp, göz bucağında dəri büküşlü, ağzı yarıaçıq, dili böyük, qarnı köpmüş, dişləri seyrək, əzələləri və oynaqları zəif inkişaf etmiş olur. Yəni monqoloid irqinə mənsub şəxslərə bənzəyirlər. "Monqolizm" adı da bu səbəbdən işlədilib.

Lakin Lanqdon Daun bu sindromun yaranma səbəbini elmə açıq-aydın izah etməmişdir. Bundan təxminən bir yüz il sonra, yəni 1959-cu ildə Fransız alimi Jerome Lejeune bu sindromun yaranmasında əsas faktorun insan hüceyrələrində əlavə bir xromosomun olması ilə əlaqələndirmişdir.

Daun əsasən irsi xəstəlikdir və xəstəlik uşağa yalnız anadan keçir. Bu sindroma daha çox 35 yaşından sonra hamilə qalan və irsi genetik xromosom dəyişiklikləri olan qadınların körpələrində rast gəlinir. 30 yaşından cavan ananın göstəricisi 1:600 nisbətidir, 34 yaşından sonra Daun sindromlu uşaqların doğulması hər il iki dəfə artır.

İnsanlarda 46 xromosom var. Xromosomların 23-ü atadan, 23-ü isə anadan övlada keçir. Daun sindromlu şəxslərdə isə 47 xromosom olur. Daun sindromu 21-ci xromosomlarda baş verən anomaliya zamanı meydana gəlir.

Daun sindromu yeganə xəstəlikdir ki, hamiləliyin 3-cü ayında aparılan müxtəlif testlərlə diaqnoz qoymaq olur. İkili test və ya ikili siikrininq adlanan test üsulu ilə ana bətnindəki döldə xromosom pozğunluqlarının olub-olmadığını müəyyən etmək olur. Bu müayinə iki yolla həyata keçir:

1. Ultrasəs müayinəsi (USM);
2. Qanın analizi.

USM zamanı xüsusi olaraq döln yaxalıq məsafəsinin qalınlığı yoxlanılır (11-14-cü həftələrdə). Bütün körpələrin yaxalıq nahiyyəsində mayenin toplanması müşahidə olunur, amma Daun sindromunda bu sahədə daha çox maye yığılır. Bu səbəbdən də, Daun sindromu ehtimalı yüksək olan döllərdə boyun arxasındakı yaxalıq məsafəsinin qalınlığı daha çox olur.

Döln yaxalıq məsafəsinin qalınlığı ilə yanaşı döln ümumi ölçüləri, ananın yaşı və bədən çəkisi, hazırda və əvvəllər siqaret çəkib-çəkməməsi kimi bir sıra digər göstəricilər xüsusi kompüter proqramına daxil edilərək körpədə Daun sindromu riski müəyyən edilir.

Bəzən döln yaxalıq məsafəsinin dəqiq ölçülməsi çətinləşir. Səbəbi isə USM zamanı döln vəziyyəti və ya hamilə qadının artıq çəkisi ola bilər.

Qan analizləri (zərdabın biokimyəvi analizləri) aparıldıqda ananın qanında hamiləliklə bağlı müşahidə olunan hormon və zülalların səviyyəsi ölçülür. Onlar cift və ya inkişafda olan döl tərəfindən istehsal olunur. Döldə Daun sindromunun olması həmin hormon və zülalın (xorion qonadotropini və hamiləliklə bağlı zərdab zülalı) səviyyəsinə təsir edir.

Yenə də qan analizlərinin nəticələri, döln ölçüləri, ananın yaşı və bədən çəkisi, siqaret çəkib-çəkməməsinə əsaslanaraq döldə Daun sindromu riskini təyin etmək üçün xüsusi kompüter proqramından istifadə olunur.

Daun sindromunun üç əsas növü var: Trisomiya, Mozaik və Translasiya. Trisomiya 21-ci cüt xromosomda anomaliyaya səbəb olur. Daun sindromlu uşaqların 90 %-i ni təşkil edir.

Mozaik forma nadir hallarda müşhidə olunur, təxminən Daun sindromlu uşaqların 2%-də. Bu formada hüceyrələrin bir hissəsi adi xromosom dəstinə malikdir və bəziləri dəyişir, yəni 21-ci cütdə əlavə xromosom olur. Belə uşaqların müalicəsi Klassik daun sindromuna nisbətən bir az asand keçir.

Translokasiya forması Daun sindromlu uşaqların təxminən 4%- də müşahidə olunur. Bu formada əlavə xromosom 21-dən 15-ə ya da digər xromosom cütlərinə köçürülür. Bu variantda xəstənin karyotipi 46 xromosomdur.

Daun sindromlu körpələrin fərqli bir üz görünüşləri vardır. Başları kiçik, başlarının arxası yastı, boynu qısa və genişdir. Burun kökü yastı, qulaqlar başda normaldan aşağı bir səviyyədə durur və gözlər bir-birindən ayrı və çəlik görünür. Dil, normal danışmağı önləyəcək qədər genişlənmişdir. Bu körpələrin tonusları (bədən gərginliyi) aşağıdır. Geniş əl, qısa və kök barmaq və sıxlıqla ovuc içlərindən birində və ya ikisində “Simian xətti” deyilən tək bir xətt vardır. Əllərin sərchə barmaqları ümumiyyətlə içə doğru qıvrımlıdır.

Bu uşaqların 60 faizində eşitmə ilə bağlı problemlər olur. Bu xəstələrdə görmə qüsurları da müşahidə olunur. Skletin normal inkişafı pozulduğu üçün Daun sindromlu körpələr oturmağı və yeriməyi gec öyrənir. Onların boyu nisbətən alçaq olur. Normal insanların 3-4 ilə göstərdiyi inkişafı onlar 9-10 ilə göstərilir. İmmun sistemi zəif olur, xəstəliklərə daha tez tutulur, xüsusi ilə də bədxassəli şişlərə tutulma riski çox böyükdür. Beynin ümumi inkişafdan qalması və beyinciğin zəif inkişaf eləməsi əqli cəhətdən geriliyə səbəb olur. Əqli gerilik bu xəstələrin hamısı üçün xarakterikdir. Əqli gerilik iki formada olur: ideateya və imuselis. İmuselis bu xəstəliyin daha yüngüldür. Ən ağır forması isə ideateyadır.

Bu cür uşaqların yadda saxlama qabiliyyəti zəifdir, diqqətləri dağınıqdır, nitqləri təmiz deyil, amma güclü təqlid bacarıqları var. Xromosom çoxluğu uşağın inkişafına mənfi təsir edir. Evdə yaxşı təlim keçən daunlar özləri geyinib soyuna bilər, yemək və su içə bilər, öz gigiyenik ehtiyaclarını təmin edə bilərlər. Bəzi daunlar hətta məktəbə və universitetə gedə biləcək təlimə yiyələndirilirlər. Daun sindromlu uşaqların ehtiyacları digər uşaqların ehtiyaclarından fərqli deyil. Onlar da ana, ata və qardaşları ilə birlikdə olmaqdan xoşbəxt olurlar. Ətraflarını kəşf etmək, oynamaq, öyrənmək, gülmək istəyirlər. Daun sindromlu bir uşağın mümkün olduğu qədər ictimai bir mühitdə böyüdülməsi inkişafı üçün son dərəcə faydalıdır.

Daun sindromu olan uşaqların və yeniyetmələrin nitq inkişafında müəyyən gecikmələr nəzərə çarpır. Onlarda nitqi qavrama adətən gecikir, uşaqların əksəriyyəti ilk sözlərini gec deyirlər. Onların lüğət ehtiyatları digər normal yaşadlarından gec formalaşır və sözləri aydın ifadə etməkdə çətinlik çəkirlər. Daun sindromlu gənclərin nitqinin zəif inkişaf etməsi onların öz həmyaşıdları ilə anlaşmasını çətinləşdirir. Bu daha çox kommunikasiyada hiss olunur.

Daun sindromlu uşaqlarda nitq qüsurlarının yaranma səbəblərinə-yüksək, dar damaq, dişlərin inkişaf xüsusiyyətləri: vaxtından gec çıxması, diş sırasının anomalyası, dişlərin bəzisinin inkişaf etməməsi və ya bəzilərinin çox inkişaf etməsi, üst çənənin dar, kiçik olması, açıq ağız və alt dişlərlə üst dişlərin taraz qalması və s. aiddir. Daun sindromlu uşaqlarda, əsasən, dizartriya, alaliya, kəkeləmə və s. nitq qüsurları müşahidə olunur.

Daun sindromlu uşaqları daha da sevimli edən yönələri - şən və sevimlidirlər, dürüstdirlər, çox həssasdırlar, səliqədirlər, pıntıliyi sevməzlər, qaydalara riayət edirlər, yalan danışa bilmirlər, eqoist deyillər, qarşılıq gözləmədən sevlər, təbiəti, insanları çox sevir, incəsənətə xüsusi qabiliyyətləri vardır, kin saxlamırlar, təqlid etmək kimi istedadları vardır.

Müasir dövrdə bu patologiyanın tam müalicəsi mümkün deyil. Buna görə də əsas diqqət Daun sindromlu uşağın tərbiyəsinə, təhsilinə və onun sosial mühitə uyğunlaşma işinə yönəldilməlidir. Uşağın hansı tədris müəssisəsində: adi və ya ümumi proqram üzrə təlim keçən xüsusi məktəbdə və yaxud fərdi şəkildə təhsil alması onun inkişafındakı ləngimənin nə dərəcədə ifadə edilməsindən asılı olaraq aparılır.

Daun sindromlu uşaqlar xüsusi bir təlimlə normal fərd kimi cəmiyyətə qatılıb peşə sahibi ola bilərlər. Planlı və peşəkar bir şəkildə köməyə ehtiyac duyarlar. Körpənin 1 yaşından etibarən həm peşəkar qayğı, həm də ata ananın qayğısı ilə böyüdülməsi məqsədiylə reabilitasiya mərkəzlərinə müraciət edilmələri məsləhət edilir. Reabilitasiyanın gecikməsi uşağın inkişaf və adaptasiya prosesini çətinləşdirir. Uşaqlar tamamilə diqqətsiz olur, yaddaş zəifliyi, göz kontaktı olmur, psixomotor inkişaf çox geri olur, davranış zəif olur. Belə uşaqlarla hər şeyi sıfırdan başlamaq lazımdır. İlk öncə qavraması, göz kontaktı, diqqəti bərpa edilir. Daun sindromlu uşaqların ailələrinin psixoloji dəstəyə ehtiyacı var. Valideynlər uşaqları ilə məşğul olmalı, elementar şeyləri – özünə qulluq, əynini geyinmək, yeməyini yemək kimi vərdisləri uşaqlara öyrətməlidirlər. Onların musiqi duyumu yüksəkdir, gözəl rəqs edirlər, əl qabiliyyətləri var. Unutmayaq ki, Daun sindromlu körpələr xəstə deyil onlar sadəcə digər uşaqlardan bir az fərqlidirlər.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 21 Martı "Dünya Daun Sindromu Günü" olaraq tanıyıb. Bu günün təsis edilməsində əsas məqsəd cəmiyyətin diqqətini bu sindrom üzərinə cəkmək, insanları maarifləndirməklə Daun

sindromlu şəxsləri cəmiyyətə qazandırmaqdır. Qeyd edək ki, bu tarixin seçilməsinə səbəb isə Daun sindromlu insanlarda 21- ci xromosomun 3 ədəd olmasıdır.

Ədəbiyyat:

1. N.T. Hüseynova "İntellektual inkişafı ləngiyən uşaqların pedaqogikası". Bakı, 2017
2. N.T. Hüseynova "İnklüziv təhsil". Bakı, 2014
3. N.T. Hüseynova, L.H. Rüstəmov. Xüsusi pedaqogika. Bakı, 2006
4. Açıq cəmiyyət İnstitutu. Uşaq inkişaf metodikası. Bakı, 2009
5. Binbaşioğlu, Cavid. Eğitim Psikolojisi. Ankara, 1992.

Children with Down syndrome and their pedagogical and psychological features

Summary

Down syndrome is associated with a diagnosis of mental retardation and is a disability that depends on the amount and structure of chromosomes. The disease is usually inherited and the disease is only born to the child. This syndrome is most commonly found in babies of pregnant women who are pregnant and have genetic chromosomal changes after age 35.

Дети с синдромом Дауна и их педагогические и психологические особенности

Резюме

Синдром Дауна связан с диагнозом умственной отсталости и является неспособностью, которая зависит от количества и структуры хромосом. Болезнь обычно передается по наследству, и болезнь рождается только у ребенка. Этот синдром чаще всего встречается у детей беременных женщин, у которых есть генетические хромосомные изменения после 35 лет.

**Rəyçilər: p.d.f. S.R.Aslanova,
dos.T.Ağayeva**

Göndərilib: 08.02.2020

Qəbul edilib: 10.02.2020